

MARKETING

Издавач Editor

Македонско здружение за маркетинг
„МАРКЕТИНГ“ – Скопје

Macedonian Marketing Association
"MARKETING" – Skopje

ГЛАВЕН УРЕДНИК EDITOR IN CHIEF

Проф. д-р Алекса Стаменковски
Факултет за економски науки
ЕУРМ Скопје Македонија

Prof. PhD Aleksa Stamenkovski
Faculty of economics
EURM, Skopje, Macedonia

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

EDITORIAL BOARD

Проф. д-р Биљана Андреска Богдановска
Факултет за економски науки
ЕУРМ, Скопје Македонија

Prof. PhD Biljana Andreska Bogdanovska
Faculty of economics
EURM Skopje Macedonia

Проф. д-р Ристе Темјановски
Економски Факултет
Универзитет Гоце Делчев

Prof. PhD Riste Temjanovski
Faculty of economics
Штип University Goce Delcev Stip

Проф. д-р Божо Михаиловиќ
Економски факултет Подгорица
Универзитет Црна Гора

Prof. PhD Bozo Mihailovic'
Faculty of Economics Podgorica
University Montenegro

Проф. д-р Лидија Станковиќ
Економски факултет
Универзитет Ниш Србија

Prof. PhD Lidija Stankovic'
Faculty of economics
University Nis Serbia

Проф. д-р Ненад Бркиќ
Економски факултет Сараево
Босна и Херцеговија

Prof. PhD Nenad Brkic'
Faculty of economics Sarajevo
Bosnia and Hercegovina

д-р Динка Златева
Економски факултет
Југозападен универзитет „Неофит Рилски“
Благоевград Бугарија

PhD Dinka Zlateva
Faculty of economics
"South-West University "Neofit Rilski"
Blagoevgrad Bulgaria

д-р Јасмина Длачиќ
Економски факултет
Универзитет Ријека Хрватска

PhD Jasmina Dlac'ic'
Faculty of economics
University Rijeka Croatia

Тамара Мшвениерадзе
Виз Аир Унгарија

Tamara Mshvenradze
Wizz AIR Hungary

СЕКРЕТАР SECRETARY

м-р Божин Петревски
м-р Мимоза Стаменковска

Mr Bozin Petrevski
Mr Mimoza Stamenkovska

mzmarketing.org.mk
+ 389 3 296 719
+ 389 70 220 778
aleksa.stamenkovski@gmail.com

CONTENT

M-r Mimoza STAMENKOVSKA	
BIOLOGY FACTORS AFFECTING CONSUMER BEHAVIOU.....	5
Prof. PhD Lidija NAUMOVSKA, PhD NAUM (ILIEVSKI)	
INDIVIDUAL DIFFERENCES, VALUES AND ATTITUDE WITHIN A COMPANY AS PAR OF ORGANIZATIONAL BEHAVIOR OF EMPLOYEE AND CONSUMERS.....	12
PhD Mitko IVANOVSKI, Prof. PhD Lidija NAUMOVSKA	
CLIENT/PATIENT MANAGEMENT IN ASSISTED REPRODUCTIV TECHNOLOGIES.....	17
PhD Mitko IVANOVSKI, Prof. PhD Lidija NAUMOVSKA	
MEDICAL INFORMATICS AS A SYSTEM OF INFORMATIONS AND COMMUNICATIONS IN HEALTH CARE GOING TO ASSISTED REPRODUCTION.....	22
Assistant prof. PhD Biljana TODOROVA	
CHARACTERISTICS OF THE MARKETING ACTIVITIES OF SOLE PROPRIETOR.....	29
Prof. PhD Zivko ANDREVSKI, Assistant prof. PhD Biljana TODOROVA	
LEGAL BASIS FOR ADVERTISING PRODUCTS AND SERVICES (MISLEADING AND COMPARATIVE ADVERTISING).....	32
M-r Violeta PAUNKOVSKA	
POLITICAL ADVERTISEMENT ON POLITICAL PARTIES – PARTICIPANTS OF PARLIAMENTARY ELECTIONS.....	36
Ass. Mr. MARJAN GABEROV	
THE RIGHT TO PRIVACY AND CYBERSPACE.....	41
Ass. Prof. PhD Tamara JOVANOVA MARJANOVA, Prof. PhD Riste TEMJANOVSKI	
PROCESS OF ACCEPTENCE OF PRODUCTS BY THE CONSUMERS (DIFFDUSION OF INNOVATIONS).....	45
Ass. Prof. PhD Tamara JOVANOVA MARJANOVA, Prof. PhD Elenica SOFIJANOVA, Ass. Prof. PhD Ljupco DACCEV, Djoko DJORCEVSKY	
ANALYSIS OF THE DEGREE OF CONSUMER ORIENTATION TOWARDS SMEs IN MASEDONIA.....	49
Prof. PhD Vlado VANKOVSKI, ass. d-r. Snezana DIMITROVSKA ass. d-r Sonja VUJASIN, d-r Ljupco EFREMOV	
APPLICATION OF THE MAIN MARKETING TOOLS, THE 4 P'S, IN THE CASE OF THE UNIVERSITY DENTAL CLINICAL CENTER “BOJO ANDRESKI PHD” – SKOPJE.....	56
PhD Ljupcho STEVKOVSKI	
THE ROLE OF MARKETING STRATEGY IN INTELLIGENCE AS A PART OF ECONOMIC DIPLOMACY.....	61
Prof. d-r Slobodan SHAINOSKI	
PROMOTION OF PUBLIC POLICIES AND DEMOKRACIES.....	69
ass. M-r Tanja KRSTEVA, Assistant prof. PhD Dragan PAVLOVIC LATAS	
BEHAVIOR OF CUSTOMERS IN THE PROCESS OF BUYING.....	74
ass. M-r Tanja KRSTEVA, Assistant prof. PhD Dragan PAVLOVIC LATAS	
ERP IMPLEMENTATION SUCCESS AND FAILURE FACTORS.....	76
Assistant Prof. PhD Vasko STAMEVSKI, Assistant prof. Elizabeta STAMEVSKA	
MARKETING ACTIVITIES OF POLICE, WITH SPECIAL EMPHASIS ON PREVENTIVE ACTIVITIES.....	79
Prof. PhD Savica DIMITRIESKA, prof. PhD Aleksandra STANKOVSKA	
THE IMPORTANCE OF COLOUR IN MARKETING.....	83
PhD Miroslav MITROVSKI	
RISK MANAGEMENT IN BANKING BUSINESS.....	89
M-r Marina ALAVANTIJA, Prof. d-r Karolina ILIESKA	
SUSTAINABLE DEVELOPMENT – THE NEW CHALLENGE IN FRONT OF STRATEGIC MARKETING.....	93
Asst. Prof. D-r Ivan IGNJATOV	
RAPID TEHNOLOGICAL DEVELOPMENT AND AUDIT OF POSSIBLE FRAUDS.....	97
Dean KOCEVSKI, Asst. Prof. D-r Ivan IGNJATOV	
THE IMPACT OF RAPID TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT IN MODERN INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS.....	102
M.Sc. Verica NEDELKOVSKA, Vladimir GRUJOVSKI	
ALLOCATION OF HUMAN RESOURCES IN THE MARKETING SECTOR (MANAGEMENT, NEW MARKETING TRENDS AND SUCCESSES).....	107
Assistant Prof. PhD Jasna TEOFILOVSKA	
MOBBING - THE EMOTIONALLY ABUSIVE WORKPLACE.....	111
Prof. dr Sreten ČUZOVIĆ, Doc. dr Svetlana SOKOLOV MLADENVIĆ	
PRICING STRATEGY OF TRADE COMPANIES IN ECONOMICS KRISIS CONDITIONS.....	118

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. д-р Алекса Стаменковски

Проф. д-р Божо Михаиловиќ

проф. д-р Лидија Наумовска

Проф. д-р Билјана Перчинкова

Проф. д-р Савица Димитриеска

Проф. д-р Ристе Темјановски

Проф. д-р Христо Христов

Проф. д-р Ненад Бркиќ

проф. д-р Лидија Станковиќ

Д-р Љупчо Стевковски

Asst. Prof. Dr Ivan IGNJATOV
Assistant General IPA Auditor
UGD „Goce Delcev“ Stip

RAPID TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT AND AUDIT OF POSSIBLE FRAUDS

ABSTRACT

With the rapid technological development and the need for globalization of markets, more common are cases of possible fraud by business entities that are participating in the international markets. As a result of the many cases of fraud that are made, large monetary amounts are lost in all types of business. On regular base, specific research is made in an attempt to assess the true scope and cost of fraud for business and society.

Fraud is obtaining unjustified or illegal financial benefits, followed by deliberately misleading i.e. incorrect presentation of information or omission, or disclosure of accurate data in the accounting records of the company or in the financial statements.

Error is unintentional misstatement or not presenting data or amounts in the accounting of the company or in the financial statements.

Major mistakes are usually corrected by the client, who is direct auditee, when they are found, and in case when discovered

material error is not corrected, then it becomes a irregularity or unintended action turns into intentional.

From the above we can conclude that any fraud is a mistake, but not every mistake is a fraud.

The review of possible fraud is of great importance as preventive and corrective factor that protects the interests of the business entities of the occurrence of major irregularities and possible fraud in operation of entities.

Forensic Audit is dealing with activities aimed at detecting and preventing fraud or other illegal activities, integrated in the audited financial statements of the business entity who is audited.

Financial fraud represent a criminal offense that can be defined as intentional acts of fraud involving transactions for gaining personal benefit. Financial fraud is classified as a criminal offense and falls under civil and criminal laws within the overall social structure.

Key words: fraud, error, forensic audit, financial reports, transactions, irregularities.

Доц. д-р Иван ИГЊАТОВ
Ревизорско тело
УГД „Гоце Делчев“ ШТИП

БРЗИОТ ТЕХНОЛОШКИ РАЗВОЈ И РЕВИЗИЈАТА НА МОЖНИТЕ ИЗМАМИ

АПСТРАКТ

Со брзиот технолошки развој и потребата од глобализација на пазарите, се почести се случаевите на можни измами од страна на деловните субјекти кои настапуваат на меѓународните пазари. Како резултат на големиот број на измами кои се направени, се губат големи монетарни износи во сите видови на бизнис. Притоа, редовно се спроведуваат истражувања кои се направени во обид да се процени вистинскиот обем и трошокот на измамата за бизнисот и општеството.

Измама претставува прибавување неоправдани или незаконски финансиски корисности, проследено со намерно погрешно т.е. неточно прикажување на податоците или изоставување, односно необјавување на точните податоци во сметководствената евиденција на претпријатието или во финансиските извештаи.

Грешка е намерно погрешно прикажување или неискажување на податоци или износи во сметководството на претпријатието или во финансиските извештаи. Големите грешки ги коригира обично самиот клиент кај кого се

спроведува ревизијата, кога тие ќе се утврдат, а во случај кога откриената материјална грешка не се исправа, тогаш таа станува неправилност или ненамерната постапка се претвора во намерна.

Од горенаведеното можеме да заклучиме дека секоја измама е грешка, но не секоја грешка е измама.

Ревизијата на можните измами е од големо значење како превентивен и корективен фактор кој ги заштити интересите на деловните субјекти од појавата на големи нерегуларности и можни измами при работењето. Судска ревизија (Forensic Audit) се занимава со активности насочени кон откривање или превенција од измами или други нелегални активности, интегрирани во финансиските извештаи на ревидираниот деловен субјект

Финансиските измами претставуваат криминално дело кои можат да се дефинираат како намерни акти на измама кои вклучуваат финансиски трансакции, поради остварување на лична придобивка. Финансиската измама се класифицира како

криминално дело и потпаѓа под граѓанските кривични закони, во рамките на општественото уредување.

РЕВИЗИЈАТА И ИЗМАМАТА

Измамата можеме да ја дефинираме како намерно дејствие од страна на еден или повеќе поединци од раководството, оние кои се задолжени за управување на ентитетот, вработените или трети страни, вклучувајќи го и користењето на измамата за да се стекне неправедна или незаконска предност.

Основната одговорност за спречување и откривање на измама им припаѓа на оние кои се задолжени за управување на ентитетот и раководството. Важно е раководството, со надзор на оние кои се задолжени за управување со ентитетот, да стави голем нагласок на спречувањето на измама, разубедувајќи ги лицата да не извршат измама поради веројатноста за откривање и казнување. Горенаведеното вклучува обврзување за дизајнирање култура на искреност и етичко однесување кое може да се засили со активен надзор од страна на оние кои се задолжени за управување со ентитетот.

Наодите поврзани со состојбите на можни измами варираат, но главно укажуваат дека измамата преовладува внатре, во организациите и останува сериозен проблем и проблем кој што скапо чини.

Судска ревизија (Forensic Audit) се занимава со активности насочени кон откривање или превенција од измами или други нелегални активности, интегрирани во финансиските извештаи на ревидираниот деловен субјект. Овае понов вид на ревизија и бележи значаен пораст, посебно во делот на финансиските во деловниот субјект, а се појави како резултат на зголемениот број на измами, грешки и нередовности инкорпорирани во финансиските извештаи на ревидираниот деловниот субјект.

Ревизорот кој е одговорен за спроведување на ревизијата во согласност со МСР¹ е одговорен за стекнување разумно уверување дека финансиските извештаи земени како целина не содржат материјално погрешно прикажување било да е предизвикано од измама или од грешка. При спроведување на ревизијата, ревизорот треба да одржува професионален скептицизам во текот на ревизијата, препознавајќи ја можноста дека материјално погрешно прикажување поради измама може да постои, без оглед на минатото искуство на ревизорот за чесноста и интегритетот на раководството на ентитетот и на оние кои се задолжени за управувањето со деловниот субјект. Во рамките на Европската унија, одговорно тело за следење на случаевите на можни измами на буџетот на Унијата е Канцеларијата на Европската Унија за спречување и борба против измами (OLAF)².

Ризиците од измамата можат само да се зголемуваат, со зголемувањето на глобализацијата, поконкурентни пазари, брз развој во технологијата и периоди на економска тешкотија.

Брз основа на спроведените истражувања, може да се заклучи дека:

Клучни зборови: измама, грешка, судска ревизија, финансиски извештаи, трансакции, нередовности.

- организациите би можеле да имаат губиток во висина од 7%, од нивниот годишен обрт како резултат на измамата;
- само мал процент од губитоците предизвикани како резултат на измамата, се решаваат во организациите;
- висок процент на измами се извршени од раководниот менаџмент и извршителите;
- алчноста е еден од главните мотиви за извршување на измама;
- сторителите на измама често паѓаат извршуваат финансиска функција;
- губитоците од измамата не се ограничени на одреден сектор или земја;
- преовладувањето на измамата се зголемува во новите пазари.

И покрај сериозниот ризик кој што измамата го има за бизнисот, многу од организациите се уште немаат воспоставено формални системи и процедури за да ја спречат, откријат и да одговорат на измамата. Додека ниту еден систем не е целосно отпорен на измамата, постојат чекори кои можат да се преземат за да се спречи измамата и да се направи истата да биде помалку привлечна за сторителите.

Раководните сметководители чија што професионална обука опфаќа анализа на информациите и системите, може да има значајна улога во развојот и имплементацијата на мерките за борба против измамата, во рамките на нивната организација.

Генералните принципи на управувањето со ризик од измама сеопшто применливи и организациите насекаде во светот се охрабруваат да преземаат поубедлив пристап кон превенцијата, детекцијата и одговорот кон измамата.

Терминот “измама” вообичаено опфаќа активности како на пример, кражба, корупција, конспирација (завера), проневера, перење на пари, покуп и изнудување. Суштински, измамата опфаќа користење на мамење, заради нечесно здобивање со лична корист за индивидуата и /или создавање на губиток за друг.

Измамата може да има повеќе значења и резултира од различните релации помеѓу прекршителите и жртвите.

Примери за измама вклучуваат:

- кривични дела од лица, против потрошувачи, клиенти или други бизнис лица, на пример погрешно толкување за квалитетот на производите; пирамидални шеми на тргување (промет)
- измама од страна на вработените, кон работодавците, на пример измама во исплатата; фалсификување на побарувањата за трошоци; кражба на готовина, средства или интелектуална сопственост (ИП); лажно сметководство
- кривични дела од бизнисот наспроти инвеститорите, потрошувачите и вработените, на пример измама во финансиските извештаи; продажба на фалсификувани производи, како оригинални;

¹ МСР 240, став 4

² http://ec.europa.eu/anti_fraud/about-us/mission/index_en.htm

неплаќање на данокот или националните придонеси за осигурување за персоналот

- кривични дела наспроти финансиските институции, на пример користење на изгубени и украдени кредитни картички; измама со чекови; лажни побарувања за осигурување
- кривични дела од лица, или бизнисот наспроти власта, на пример измама со грант; измама со побарувања за социјално осигурување; даночна евазија
- кривични дела од професионални криминалци, наспроти големи организации, на пример големи кругови на фалсификување; измама со хипотеки; измама со „зголемување на такса“; измама со корпоративен идентитет; перење на пари
- електронски криминал извршен од лица кои користат компјутери и технологија за извршување на кривични дела; на пример кривични дела поврзани со авторски права; хакерство; измама во социјалата.

Според Асоцијацијата на Овластени Ревизори постојат три главни категории на измама кои влијаат на организациите:

➤ *Проневера со средства (актива)*

Овој вид на измама опфаќа кражба или злоупотреба на средствата (активата) на организацијата.

Како пример на проневери со средства (актива), може да се јават:

- кражба на постројки, инвентар или готовина,
- лажни фактури,
- измама со сметки за побарувањата,
- измама во исплатата.

➤ *Лажни извештаи*

Лажните извештаи се јавуваат најчесто во форма на фалсификување на финансиските извештаи или фалсификување на работни документи, како на пример овластувања на вработен/и, со цел да се обезбеди одреден бенефит.

➤ *Корупција*

Опфаќа активности како на пример:

- користење на поткуп,
- некоректно (несоодветно) користење на доверливи информации,
- конфликт на интереси и смислено јавно надавање (поднесување на понуди).

Постоеле многу обиди да се одреди вистинскиот степен на измамата, но не е лесно да се состави (сложки) сигурна стапистика која се однесува на измамата. Како еден од клучните аспекти на измамата е маменењето, истото би можело да биде тешко да се идентификува и резултатите од истражувањата често пати ги одразуваат само примерите на измама кои всушност биле откриени. Се проценува дека поголем дел од измамите поминуваат без да се откријат, па дури и кога

измамата е откриена би можело да се случи истата да не биде пријавена. Една причина за ова би можела да биде дека компанијата која била жртва на измама не сака да ризикува со негативниот публицитет. Исто така, често пати тешко е да се одвои измамата од невнимателното и слабо водење на досие (записници, документација).

Често пати измамата се разбира погрешно, како кривично дело без жртви.

Како и да е, измамата може да има значајни социјални и психолошки ефекти на лицата, бизнисот и општеството. Кога измамата предизвикува колапс на голема компанија, во тој случај би можеле да бидат загрозени бројни индивидуи и бизнис. Дополнително на вработените во компанијата, исто така можат да бидат загрозени и вработените кај набавувачите заради губење на големи порачки и други доверители како на пример банки кои можат индиректно да бидат загрозени поради големи загуби од заеми. Потрошувачите мора да плаќаат премија за стоки и услуги, со цел да ги компензираат трошоците настанати како резултат на загубите поради измама, како и поради парите потрошени на истраги и дополнително обезбедување.

Даночните обврзници исто така, страдаат како резултат на намалената исплата на корпоративниот данок од работењето кој претрпел загуба. Измамата ги исцедува ресурсите, влијае на јавните услуги можеби, нешто што претставува уште поголема грижа, истата би можела да финансира други криминални и терористички активности.

Со современите економски текови, можната измама претставува голема закана за јавната сигурност и просперитет, која е во постојан пораст.

Фалсификувањето е само еден пример на измама кој може да има исклучително сериозни последици.

Технологијата постојано напредува, со тоа што им олеснува на фалсификаторите да произведуваат на изглед реалистични пакувања и со тоа да ги измамаат легитимните продавачи на големо и мало. Фалсификувањето е потенцијално лукративен бизнис за сторителите на измама, со можност за голем комерцијален профит и проблемот лежи во тоа што ова влијае на широк обем на индустрија, вклучувајќи вино и други алкохолни пијалаци, фармацевтски производи, електрична стока и производи од модната индустрија. Често пати постојат многу жртви предмет на измама, а не само бизнисот кој бил “заведен” или пак, некој негов бренд бил експлоатиран.

Не постои една, единствена причина за измамата.

Гледајќи од страната на сторителите на измама, потребно е да се има во предвид:

- мотивација на потенцијалните сторители
- услови (околности) според кои што луѓето можат да ги рационализираат нивните обиди за извршување на вакво дело
- можности за извршување на кривично дело/а
- перцепираната погодност на цели за измама
- техничката способност на сторителот
- очекуваниот и тековниот ризик од откривање, по извршување на делото (измамата)
- очекувања за последиците од откривање (вклучувајќи неказнени последици, како на пример губење на работни места и бележењето на семејството,

натамошни активности во смисла на конфискација и традиционални кривични санкции)

- тековни последици од откривање.

Резултатите од истражувањето покажуваат дека постојано се случуваат измами и дека организациите треба да бидат внимателни и проактивни кога се борат со економскиот криминал.

Традиционалните измами, како проневера на средства, сметководствени измами и мито и корупција, остануваат како најзастапени форми.

Напредокот во технологијата е брз, како што се и измамниците, но сепак организациите често се далеку зад нив.

Од суштинско значење е да се обрне внимание на компјутерските безбедносни прашања. Оние организации кои се подготвени да ги разберат и прифатат ризиците и можностите на компјутерскиот свет, ќе бидат оние кои ќе се стекнат конкурентска предност. Воспоставување на правилен “tone at the top” (Стил на управување на раководството) е суштински во борбата против економскиот криминал.

Со цел заштита на деловните субјекти од случаи на можна измама, потребно е да се практикува следното:

1. Познавање на оние со кои работите - вработени, добавувачи, соработници и агенти.

2. Добра координација помеѓу ИТ, Внатрешната ревизија и Управниот одбор во заедничка борба против економскиот криминал.

3. Спроведување на редовни процени на ризикот од измами.

4. Лидерство од страна на раководство, свесно за потенцијален криминал, кое инсистира на култура свесна за истиот ризик.

5. Имплементирање на план за акција во случај на измама/криминал.

Алармите од измама најчесто се дефинираат како специфични настани или пак red flags area - „дрвени знамиња”, кои би можеле да претставуваат индикатори за измама. Можни аларми од измами можат да се појават во многу различни начини, според околностите, но најчести аларми се:

- Анонимни е-маил-ови/писма/телефонски повици
- Е-маил-ови испратени во невообичаено време, со непотребни атакменти, или во невообичаени дестинации
- Несовпаѓање помеѓу заработувачката и стилот на живеење
- Невообичаено, ирационално, или недоследно однесување
- Изменување на документи и записи
- Искрпно користење на корективна течност и невообичаени грешки
- Фотокопии на документи, наместо оригинали
- Потписи со гумени жигови, наместо оригинали
- Несогласување (несовпаѓање) на потписи, или рачен ракопис
- Потписи за овластување или одобрувања кои недостасаваат

- Трансакции кои се иницирани без соодветно овластување
- Необјаснета променливост (флукуација) во рамнотежа на акционерските сметки, разидување во пописот и стапки на поврат
- Прилагодувања на попис (инвентар)
- Помошни конта кои не се во согласност со контролните сметки
- Искрпна употреба на ‘суспендирани’ (неизвесни) сметки
- Несоодветни или невообичаени влезови (книжења)
- Писма за конфирмација, кои не се вратени
- Извршени набавки кои не се во согласност со потребите
- Број на неуспешни обиди за логирање, кој што е поголем од просечниот број
- Системи во кои е влезено после вообичаените работни часови или од надвор од вообичаената работна област
- Логирање за контроли или ревизии кои што биле исклучени

Една еднајчувствителните задачи на интерната ревизија е да се справува со измамите, односно со нивно идентификување, спречување и лоцирање на одговорноста за нив. Но често пати интерната ревизија се оградена од овие задачи префрлајќи му на менаџментот за неговата одговорност за воспоставување на квалитетни интерни контроли со што би се елиминирале шансите за појава на измами.

Обврска на интерниот ревизор е, во моментот кога ќе се посомнева во измама, својата ревизорска работа да ја изврши професионално и во согласност со стандардите. При тоа интерниот ревизор треба да поседува доволно знаење да го оцени ризикот од измама и начинот на кој се управува со цел спречување на измамата, но не се очекува од него да ги поседува вештините на личност чија приоритетна задача би била одговорноста за откривање и истражување на измамата.

Организација без сопствено одделение за внатрешна ревизија би можела да размислува да ги консултира своите надворешни ревизори доколку тие откријат измама, само заради обезбедување на експертиза за утврдување на нивото на загуби.

Исто така, надворешните ревизори можеби би биле во позиција да обезбедат експертска помош од друго место во рамки на фирмата за ревизија, како на пример од специјализирана група за истрага на измама.

Сепак, решението за да се повикаат надворешни ревизори би требало внимателно да се земе во предвид, затоа што секогаш постои можноста дека доколку ревизорот направил превид на очигледните предупредувања за измама, организацијата би можела евентуално, да бара оштета од својот ревизор.

Доколку ревизорот констатира дека постои неконзистентност, неправилности и грешки во функционирањето на системот на интерна контрола и контролните постапки кои се настанати намерно, тоа може да укаже на постоење на измама, и треба да ги земе во предвид импликациите во врска со интегритетот на менаџментот и вработените, како и во врска со останатите аспекти на ревизијата.

При спроведување на ревизорските активности, ревизорите е потребно посебно внимание да посочат кон откривањето на состојби на неправилности и можни измами, кои водат кон незаконско и ненаменско искористување на средствата.

Постоенето на состојби на можни измами, скоро секогаш е поврзано со состојба на слабо воспоставени системи на интерни контроли. При ревизијата, ревизорите кога ревидираат проекти кои се поврзани со итни случаи и катастрофи, потребно е да обрнат посебно внимание за можните измами, бидејќи ваквите проекти се плодна почва за измами и корупција.

Во случај ревизорите да се сретнат со случај на можни измами, важно е да бидат претпазливи и да не ги надминат своите законски овластувања, да не се обидуваат да обвинат никого од деловниот субјект дека е вмешан во можната измама, да не се обидуваат да ги интервјуираат осомничените лица, како и да избегнуваат информирање на повисокиот менаџмент во деловниот субјект за состојбите на можни измами, бидејќи сеуште не се знае од кои нивоа на вработените во организацијата има лица кои се вклучени во измамата. При случај на можна измама потребно е ревизорите веднаш да ги известат своите надредени, да не се обидуваат да ги задржат оригиналните документи и да не превземаат непотребни ризици со кои може да биде загрозна лична безбедност.

Со цел деловните субјекти да воспостават соодветни системи за навремена детекција и спречување на состојби на можни злоупотреби или измами, потребно е постоење на јасни правила и прописи, јасно дефинирана отчетност, одговорност и транспарентност во работењето, почитување на деловната етика, постоење систем на континуирани обуки и градење на свеста за состојбите на неправилности и измами, постоење на соодветна ревизорска трага за работењето, како и ефективни политики за навремено откривање на измамите (whistle-blowing policy).

ЗАКЛУЧОК

Во услови на глобализација и современи економски текови, се поголемо значење се дава на ревизијата на измамите, поради се поголемата нагласеност од нивното случување.

За ревизорите од големо значење е да се разграничи дека секоја измама е неправилност, ноне и секоја неправилност е измама.

Состојби на откривање на постоење на одредени грешки во работењето, не значат дека се работи за состојба на измама. Грешките во работењето можат да настанат од различни причини, на пример комплексност на правилата и процедурите кои треба да се следат, недоволна обученост на вработените или нивна преоповареност со работни задачи.

Поради тоа грешките може да се дефинираат како состојби на ненамерни погрешни прикажувања на одредени состојби во измамата, додека состојба на измама претставува намерно дејствие на едно или повеќе лица, чија крајна цел е остварување на лична корист.

Најчести индикации за постоење на состојби на можни измами се случаите кога ревизорите ќе се сретнат при ревизијата со плаќања за не постоечки производи или услуги,

плаќања за непостоечки персонал/вработени, или состојби на договорни манипулации при спроведување на набавките.

Во услови кога ревизорот идентификувал состојба на измама или добил информации кои укажуваат на можности за постоење на измама, ревизорот треба навремено да ги пренесе овие наоди на соодветното ниво на менаџмент, со цел да ги информира оние кои што имаат основна одговорност за спречување и откривање на измама за прашањата кои се соодветни на нивната одговорност.

Сепак, важно е да се нагласи дека ревизорите во услови на можна измама, потребно е да бидат претпазливи и да не ги надминат своите законски овластувања, да не се обидуваат да обвинат никого од деловниот субјект дека е вмешан во можната измама, да не се обидуваат да ги интервјуираат осомничените лица, како и да избегнуваат информирање на повисокиот менаџмент во деловниот субјект за состојбите на можни измами, бидејќи сеуште не се знае од кои нивоа на вработените во организацијата има лица кои се вклучени во измамата. При случај на можна измама потребно е ревизорите веднаш да ги известат своите надредени, да не се обидуваат да ги задржат оригиналните документи и да не превземаат непотребни ризици со кои може да биде загрозна лична безбедност.

ЛИТЕРАТУРА

1. http://ec.europa.eu/anti_fraud/
2. http://ec.europa.eu/anti_fraud/about-us/mission/index_en.htm
3. http://en.wikipedia.org/wiki/International_Federation_of_Accountants
4. <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>
5. <http://mk.wikipedia.org>
6. AICPA: Codification of Statements on Auditing Standards, AICPA, New York 2011
7. Arens A., Beasley M., Elder R., Auditing and Assurance services (10th edition), Prentice Hall 2005
8. Steven M. Bragg "Financial Analysis: A Controller's Guide", 2012
9. W. G. Kell – W. C. Boynton – R. E. Ziegler: Modern Auditing (Third Edition), John Wiley & Sons, New York 1986,
10. www.eurosai.org
11. www.intosai.org
12. Д-р Б. Виторовиќ и Д-р М. Антиќ: "Основи ревизије", ССРС, Београд 1996
13. Божиновска Лазаревска З., „Ревизија“, Економски факултет, Скопје 2001
14. Доц. Д-р. З. Божиновска Лазаревска, „Ревизија“, Економски факултет, Скопје 2001